

אגדה היום

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד סביב הדף היומי >> כג-כט שבט >> בבא בתרא כא-כז (2)

היכן השכינה

הרקע בגמרא

המשנה עוסקת בהרחקת מקורות של ריח רע מהעיר, ומביאה דעה שריח רע מפריע דווקא מצד מערב. הגמרא מקשרת זאת לדעה שהשכינה נמצאת במערב.

תרגום וביאור

אמר רבי יהושע בן לוי: עלינו להכיר טובה לאבותינו, אנשי כנסת הגדולה המוזכרים בספר נחמיה, שאמרו שצבא השמים משתחוה לקב"ה - ובזאת לימדו אותנו שהשכינה במערב. כלומר, תנועת השמש ממזרח למערב היא השתחויה לקב"ה. מקשה רב אחא בר יעקב: ואולי השכינה במזרח, והשמש היא כעבד שמשתחוה תוך כדי התרחקות מאדונו? הקושיה לא תורצה. רבי הושעיא סבר: שכינה בכל מקום. בניגוד לשליחים אנושיים שמתרחקים מהשולח כשהם עושים את שליחותם, צבא השמים מתרחק מבוראו (שבמזרח) ובכל זאת חוזר אליו (ממערב).

גם רבי ישמעאל סבר שהשכינה בכל מקום, שכן נאמר על המלאכים שהם יוצאים זה לקראת זה. כל אחד יוצא מיעד שונה, משמע שהשכינה בכל מקום. גם רב ששת סבר ששכינה בכל מקום, שהרי היה אומר למשמשו להעמיד אותו לכל כיוון כשהוא מתפלל חוץ ממזרח, כיוון שלשם מתפללים המינים. רבי אבהו אמר ששכינה במערב, וכך הוא מסביר את המילה הלועזית ל"מזרח", "אוריה" = אוויר שכנגד י"ה.

שאלות הכוונה ללימוד עצמי

למה שהשכינה תהיה רק במערב?
מה המחלוקת הרעיונית בין התפיסה ששכינה במערב לתפיסה שהשכינה בכל מקום?
למה דווקא פסוקים אלו משמשים מקורות בסוגיה?

האגדה: בבא בתרא כה א

אמר רבי יהושע בן לוי: בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפלה, שנאמר: (נחמיה ט) "וצבא השמים לך משתחוים".

מתקיף לך רב אחא בר יעקב: ודילמא כעבד שנוטל פָּרַס מרבו וחוזר לאחוריו ומשתחוה? קשיא.

ורבי הושעיא סבר: שכינה בכל מקום, דאמר רבי הושעיא: מאי דכתיב: (שם) "אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים" וגו'? שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם. שלוחי בשר ודם, ממקום שמשתלחין לשם מחזירין שליחותם. אבל שלוחיך, למקום שמשתלחין, משם מחזירין שליחותן, שנאמר: (איוב לח) "התשלח ברקים, וילכו ויאמרו לך: הנהנו". 'יבואו ויאמרו' לא נאמר, אלא 'וילכו ויאמרו', מלמד, שהשכינה בכל מקום.

ואף רבי ישמעאל סבר: שהשכינה בכל מקום, דתנא דבי רבי ישמעאל: מנין שהשכינה בכל מקום? שנאמר: (זכריה ב) "והנה המלאך הדבר בי יצא, ומלאך אחר יצא לקראתו". 'אחרי' לא נאמר, אלא 'לקראתו', מלמד, שהשכינה בכל מקום.

ואף רב ששת סבר: שכינה בכל מקום, דאמר ליה רב ששת לשמעיה: לכל רוחתא אוקמן, לבר ממזרח. ולא משום דלית ביה שכינה, אלא משום דמורו ביה מינאי.

ורבי אבהו אמר: שכינה במערב, דאמר רבי אבהו: מאי אוריה? אוריה.

הגרסה המנוקדת - מתוך אתר "דעת".

אגדה היום

גיליון 67 | בבא בתרא כא-כז (2)
היכן השכינה

שכינה: היעד, המוצא או כל דרך? *העמקה בסוסי*

מזכירים את השאלה הזאת ב"קדושה" בתפילה, אך היא מלווה את כל עם ישראל ואת כל האנושות משחר ההיסטוריה. "איה מקום כבודו?" איפה אפשר למצוא את הקדוש ברוך הוא? לפני הרבה ספרים הגותיים שהוקדשו לשאלה הזאת, התמודדו איתה חז"ל במילים פשוטות יחסית. בסוגיה שלפנינו הן נתנו עליה שתי תשובות בסיסיות, שכל אחת מהן מובאת בכמה וריאציות. נציין שחז"ל בסוגיה, ובסוגיות אחרות הדומות לה, נצמדו להקשרים ההלכתיים של השאלה, ובראשם שאלת כיוון התפילה; לו היה מדובר בדיון פילוסופי תאורטי, ייתכן שהתשובות היו אחרות, או שהדיון היה נסגר מלכתחילה בשל חוסר לגיטימיות.

הדעה הראשונה היא שהשכינה במערב: "וצבא השמים לך משתחוים". הלימוד מהפסוק מחדש חידוש כפול: ראשית, מקור הידיעה כיצד לפגוש את השכינה הוא צבא השמים. גרמי השמים הם החלק הגלוי של העולם הגבוה מאיתנו, ודרכם אנו לומדים גם על הנסתר. אין זה משנה אם היום אנו יודעים שהשמש לא נעה באמת ממזרח למערב, מדובר פה על האופן שבו מפת השמים נראית מנקודת מבטנו; זה האופן שבו אנו תופסים את השמש והכוכבים ואת העולם השמימי הנסתר שהם מייצגים. החידוש השני, המייחד את הדעה הזאת מזו שאחריה, הוא שתנועת השמש מערבה מעידה כי השכינה במערב. השמש נעה לכיוון בוראה, כעבד המשתחוה לכיוון אדונו.

לפני שנעמיק מעט בדעה זו, נראה את הדעה החולקת. תחילה רב אחא בר יעקב מקשה על דעה זו, ואומרת שתנועת השמש יכולה להתפרש גם כהתרחקות מבוראה. הוא רק מקשה ואינו מציג דעה שהשכינה במזרח, אולי מפני שלדעתו השכינה אינה במזרח או במערב אלא בכל מקום (ואכן ראינו כבר במסכת קידושין את השקפתו על השורש האלוקי בכל צד). אחר כך מובאת דעה שהשכינה בכל מקום, בהתבסס על אותו מקור: השמש אמנם פונה לכיוון השכינה, אך גם יוצאת מכיוון השכינה. היא גם במזרח וגם במערב, ומכאן שלמעשה היא בכל מקום. מקור אחר לדעה זו אינו פסוק על השמש אלא על המלאכים, שיוצאים לשליחותם זה לקראת זה.

אם מלאך אחד יוצא מצד א' לצד ב', ואחר יוצא מצד ב' לצד א', הרי שהשכינה – הבסיס שממנו נשלחים שניהם – היא בכל צד.

לדעה הראשונה, למה השכינה במערב דווקא? אולי המקור לדעה הוא חלק מההסבר: השכינה היא מקום יעד. השמש נעה לנקודה מסוימת, ובנקודה זו נמצאת הנוכחות האלוקית. המפגש עם השכינה אינו באמצע הדרך, תוך כדי התהליך, אלא רק בפסגה. אפשר לפגוש אלוקות רק בהשלמת הדרך הארוכה. לדעה השנייה, אין לומר שהשכינה רק בסוף הדרך, שהרי מכוחה גם יצאנו לדרך. האדם מגיע לשלמותו בסוף חייו, אך הוא גם נולד מתוך שלמות, וכמוהו גם ההיסטוריה האנושית כולה שנעה מגן עדן לאחרית הימים. לפי אפשרות זו, אולי צריך לסייג את האמירה שהשכינה בכל מקום, לומר שהשכינה בכל צד, בכל קצה. אולי היא מקרינה מהתחלה ומהסוף על כל מה שבאמצע, אך עדיין אמצע הדרך אינו מקומה.

במקור השלישי אפשר לראות פיתוח של הדעה השנייה. התנועות שם אינן דווקא ממזרח למערב ולהפך, אלא באופן כללי מלאכים יכולים לצאת מנקודות שונות ואפילו מנוגדות, וזה אומר שבכל נקודה אפשר למצוא את השכינה. דרך שתי נקודות היסוד של כל מהלך האדם או העולם, ההתחלה והסוף, עוברות עוד הרבה נקודות. הרבה התחלות והרבה יעדים, ומתוך כך הרבה מגמות. **עדיין לא בטוח שאפשר למצוא את השכינה בכל נקודה אקראית בתוך אותן מגמות, אך כשמסתכלים על המגמות והתנועות בעולם – כולן קשורות אל השכינה, נובעות ממנה ומוליכות אליה.**

לעיון נוסף

עוד מאגדות השבוע:

אָמַר רַבִּי יִצְחָק: הַרוּצָה שֵׁיחָפִים, יְדָרִים; וְשִׁיתְעֶשֶׂר, יִצְפִּין. וְסִמְנִיָּה; שֶׁלֶחַן בְּצִפּוֹן, וּמְנוּרָה בְּדָרוֹם (כה ב)

מפרשנות האגדה:

הרב אוריאל עיטם מסביר את תפיסת העמידה מול השכינה לפי כל אחת מהדעות: התקרבות בתפילה (= שכינה במערב), התרחקות ויראה בתפילה (= שכינה במזרח, או לכל הפחות קושיה על הדעה שהשכינה במערב) וגישה שאינה מתמקדת בתפילה אלא בשליחות. דווקא מנקודת מבט של שליחות מוצאים את השכינה בכל מקום. במאמר מובאים הסברי המהר"ל, רש"ר הירש והרב סולובייצק למשמעותו של צד מערב.

המאמר נמצא באתר "אסיף" ויעלה גם לדף אגדה היום בפייסבוק.